

УДК 159.922.8-057.87:[316.624:343.988]

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2022.2.3>

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СХИЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

Васілева Вероніка Ігорівна,

студентка факультету психології та соціології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Коширець Віктор Васильович,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної та клінічної психології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті представлено теоретичний та практичний доробок щодо основних гендерних особливостей схильності та прояву віктимної поведінки студентської молоді. Проаналізовано психологічні чинники й особливості віктимної поведінки у старшому юнацькому віці. Особливу увагу приділено гендерній специфіці прояву віктимної поведінки у старшому юнацькому віці. Встановлено, що юнаки більш схильні до агресивної віктимної, саморуйнівної та гіперсоціальної поведінки, ніж юнки. А також, що юнки більш схильні до залежної та безпорадної поведінки, ніж юнаки. Висвітлено особливості щодо профілактичної роботи з попередження віктимності.

Ключові слова: віктимологія, віктимність, різновиди віктимності, вікти-мізація, віктимна поведінка, чинники віктимної поведінки, різновиди віктимної поведінки, схильність до віктимної поведінки, реалізована віктимність, гендерно-вікові особливості.

Vasilieva Veronika, Koshyrets Viktor. Gender peculiarities of student youth predisposition to victim behavior

The article represents theoretical and practical workouts concerning the main gender peculiarities of predisposition and manifestation of student youth victim behavior. Psychological factors and peculiarities of victim behavior in elder juvenile age have been analyzed in the article. Particular attention has been given to gender specificity of manifestation of victim behavior in elder juvenile age. Meaningful value has been given to the solution of the indicated problems of student youth in the context of preparation of a professional specialist, sufficient to self-realization of a personality. A person's gender as oneself and in combination with other characteristics, profession or kind of occupation has a high coefficient of victimhood. It has been determined, that young boys are more inclined to aggressive victim, self-destructive hyper social behavior than young girls. Two-way behavior is peculiar for them: provocative, when another person is involved in causing harm, and self-inflicted, which is characterized by predisposition to risk, thoughtless actions, often dangerous for a person itself and for surrounding people. And also young girls are more inclined to dependent and helpless behavior than young boys. In other words young girls are not inclined to stand against in case of danger for various reasons: first of all, due to physical weakness, fear, misgiving of responsibility about own illegal or immoral actions, and secondly, because of setting on helplessness. Young girls, who are involved in crisis situations, seek for compassion and support of others, are in a role position of a victim, they more often are shy and conformal, experience subjective difficulties in activity organization and have low frustration tolerance. Peculiarities concerning the prophylactic work on preventing of victimhood have been highlighted. The main tasks of victimhood prophylaxis is detection and fixing of positive personality traits, formation of ability to make a choice independently, awareness of responsibility, timely resolution of conflicts.

Key words: victimology, victimhood, kinds of victimhood, victimization, victim behavior, factors of victim behavior, types of victim behavior, predisposition to victim behavior, realized victimhood, gender and age peculiarities.

Постановка проблеми. В умовах соціальної напруженості, властивих сьогодні, особливого значення набуває проблема попередження різних видів девіантної поведінки підростаючого покоління, зокрема, схильності осіб юнацького віку до віктимної поведінки. Проблема девіантної поведінки молоді для України набуває на сьогоднішній день особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, неврівноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Молода людина з характерними для неї емоційною нестійкістю та імпульсивністю дедалі частіше потрапляє в кризові ситуації, що супроводжуються депресивними переживаннями. Саме в юнацькому віці загострюється проблема пошуку сенсу життя, адекватного вибору професії, через що зростає невпевненість у собі, виникають інтимні, особистісні та міжособистісні негаразди, що посилюють поведінкові девіації, в тому числі віктимну поведінку.

Мета нашої статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному розгляді гендерних особливостей схильності до віктимної поведінки студентів вищих навчальних закладів.

Результати теоретичного дослідження. Психологічні проблеми віктимності досліджувалися вітчизняними вченими (О. Бовть, О. Бондарчук, Т. Вакуліч, С. Гиренко та ін.) та зарубіжними авторами (Г. Гентинг, Б. Грейсон, Г. Клейнфеллер, І. Малкіна-Пих, Б. Мендельсон, К. Міядзава, Д. Рівман, В. Христенко та ін.). Ключові поняття віктимології і специфіка соціально-педагогічної віктимології виділені та розглянуті такими науковцями як В. Загвзінський, А. Мудрик, Ф. Мустаєва, М. Шакурова.

Термін «віктимна поведінка» вперше виник у рамках кримінальної віктимології. Віктимологія – це загальна теорія, що має предметом дослідження жертву будь-якого походження, як кримінального, так і не пов'язаного зі злочинами (жертви нещасних випадків, природних і техногенних катастроф, епідемій, війн та інших збройних конфліктів, політичних протистоянь, а також різних видів насильства

(у тому числі сексуального) й адиктивної поведінки).

До базових понять віктимології належать віктимність або віктимогенність – набуті людиною фізичні, психічні та соціальні риси й ознаки, які можуть зробити її схильною до перетворення на жертву різних обставин, груп осіб, організацій тощо та віктимізація – процес набуття віктимності. Віктимність – підвищена здатність людини ставати жертвою злочинних зазіхань [4].

Г. Гентинг сформулював і розвинув принципові для віктимології положення, розглядаючи злочинця й потерпілого як суб'єктів взаємодоповнюючого партнерства. Його наукові погляди поклали початок різноманітним дослідженням учених-кримінологів у даній галузі, а вивчення особистісних рис, що зумовлюють схильність людини стати жертвою злочину (особистісна віктимність), в якості однієї з причин злочинів виявилось досить продуктивним. Перші ж дослідження показали, що частка злочинів, в яких особистісна віктимність була їх головною причиною, є досить великою.

А. Репецька виділяє чотири різновиди віктимності: віктимогенну деформацію як сукупність соціально-психологічних властивостей, що пов'язані з несприятливими обставинами соціалізації і незадоволеністю соціальної адаптацією; професійну або рольову; віктимність-патологію, тобто наявність патологічних станів, що провокують поведінку жертви; вікову віктимність як біофізичну властивість (сюди ж відносять людей з інвалідністю).

Як правило, у науковій літературі розглядають агресивний, активний, ініціативний, пасивний, некритичний та нейтральний різновиди жертв. Для агресивного типу жертви характерно навмисне створення конфліктної ситуації, тобто це відверті провокатори.

Активний тип – це неагресивні, неконфліктні особи, але такі, що створюють умови або здійснюють вчинки які, в кінцевому рахунку, призводять до заподіяння шкоди їм самим (тілесні ушкодження з метою ухилення від будь-чого, в чому не хочеться брати участь; прагнення до спілкування з особами, які демонструють девіантну поведінку; пропозиція сісти

за кермо п'яному водієві тощо). Поведінка ініціативних жертв має позитивний характер, але призводить до заповдіння їм шкоди в силу особистісних якостей, або роду діяльності. Пасивний тип – це особи, які можуть ставати жертвами в силу віку або фізичної слабкості (об'єктивно не здатні до опору) або ті, хто соромляться осуду з боку друзів, знайомих, родичів і не бажають розголосу ситуації в якій опинилися (об'єктивно здатні до опору). Некритичний тип жертви демонструє необачність особистості, її невміння правильно оцінювати життєві ситуації. Некритичність може бути пов'язана з такими негативними особистісними рисами як жадібність, користолюбство, або з позитивними – щедрість, доброта, чуйність. Також до цього типу відносять осіб із низьким інтелектом і освітнім рівнем; неповнолітніх; осіб похилого віку; хворих, у тому числі і психічно; некритичних без очевидних «формалізованих» якостей. До нейтрального типу жертви відносяться особи, поведінка яких в усіх відношеннях бездоганна, тобто не створює будь-яких додаткових умов і не підвищує віктимності індивіда [1].

Стать особи як така і в поєднанні з іншими характеристиками, професією чи родом занять має високий коефіцієнт віктимності. Серед потерпілих чоловіки складають приблизно 52 %, жінки – 48 %. Але жінки являються жертвами злочинців-чоловіків у 2,5 рази частіше, ніж злочинців-жінок. Чоловіки потерпають від злочинців-чоловіків в 11 разів частіше, ніж від злочинців-жінок. Особи жіночої статі утримують абсолютне лідерство серед жертв сексуальних злочинів, а також торгівлі з метою сексуальної експлуатації чи використання в порнобізнесі. Найбільш віктимною є вікова група у межах 20–49 років, підвищено віктимною є неповнолітні (близько – 30 % всіх потерпілих). Найменша ймовірність стати жертвою в осіб похилого віку, які найчастіше потерпають від злочинів на побутовому ґрунті. Є. Логутова наголошує, що підлітки та юнаки (особливо хлопці, котрі мають маскулінну модель поведінки) схильні демонструвати саморуйнівну поведінку, що є моделлю активної віктимної поведінки. Для них характерна поведінка двох видів: провокуюча, якщо для заповдіння шкоди

залучається інша особа, і самозаповдінювана, яка характеризується схильністю до ризику, необдуманих дій, часто небезпечних для самої людини та оточуючих.

Дівчатам притаманна модель пасивної віктимної поведінки у порівнянні зі своїми однолітками-хлопцями, тож найбільш характерними рисами їх поведінки є залежність, вони не схильні чинити опір в разі небезпеки з різних причин: у першу чергу, через фізичну слабкість, страх, з побоювання відповідальності за власні протиправні або аморальні дії, а по-друге, через установку на безпорадність. Дівчата, які залучені в кризові ситуації, прагнуть отримати співчуття і підтримку оточуючих, знаходяться у рольовій позиції жертви, вони частіше бувають сором'язливими і конформними. Відчувають суб'єктивні труднощі в організації діяльності та мають низьку фрустраційну толерантність [3].

Отже, з психологічної точки зору віктимність залежить від мотиваційних, пізнавальних, емоційних та вольових якостей особистості; від психічних станів, які домінують в момент конкретної загрози; від рівня спеціальної тактичної підготовки до дій у небезпечних ситуаціях. До чинників віктимізації людини можна віднести всі чинники соціалізації: мікрочинники – сім'я, групи однолітків і субкультура, мікросоціум, релігійні організації; мезочинники – етнокультурні умови, регіональні умови, засоби масової комунікації; макрочинники – планета, світ, країна, суспільство, держава тощо [2].

Методика та процедура дослідження. Наше емпіричне дослідження спрямовувалось на аналіз гендерних особливостей схильності до віктимної поведінки. Дослідження проводилося на базі двох вищих навчальних закладів міста Луцька – Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та Луцького національного політехнічного університету. Діагностичну вибірку склали студенти 1-4 курсів, віком від 18 до 21 року. Кількісний склад вибірки – 60 осіб, 30 з яких представники чоловічої статі, 30 – жіночої статі.

При дослідженні гендерних особливостей схильності студентської молоді до віктимної поведінки були використані наступні методи: теоретичний аналіз

і систематизація науково-теоретичних та методичних джерел (аналіз, систематизація та узагальнення теоретичних та експериментальних досліджень особливостей схильності до віктимної поведінки); організаційні методи (метод порівняння та поперечного зрізу); методи обробки та інтерпретації даних (кількісні та якісні із застосуванням методів математичної статистики); емпіричні методи – спостереження, бесіда, суб'єктивні методики, які базуються на самоописі: методика дослідження схильності до віктимної поведінки. О. Андроннікова, опитувальник самоствавлення В. Століна, Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI, форма В).

Дослідження було розпочато з методики дослідження схильності до віктимної поведінки О. Андроннікової. Дана методика є стандартизованим тестом-опитувальником, призначеним для виміру схильності старших підлітків і юнаків до реалізації різних форм віктимної поведінки. Об'єкт спрямування методики – соціальні та особистісні установки. Тест-опитувальник являє собою набір спеціалізованих психодіагностичних шкал, направлених на діагностику окремих видів віктимності. Особливості самоствавлення досліджувалися за допомогою Опитувальника самоствавлення В. Століна. Методика спрямована на виявлення наступних показників: інтегральне позитивне самоствавлення, повага до себе, аутосимпатія, ставлення інших, близькість до себе, самовпевненість, самоприйняття, самопослідовність, самозвину-вачення, самоінтерес, саморозуміння. Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI (Форма В) призначений для діагностики станів і властивостей особистості, які мають першорядне значення для процесу соціальної адаптації та регуляції поведінки. Обрані методики дають змогу дослідити гендерні особливості схильності до віктимної поведінки, гендерні відмінності прояву віктимності студентської молоді.

Аналіз результатів дослідження.

Результати методики дослідження схильності до віктимної поведінки О. Андроннікової показали, що 6,45 % юнаків та 12,9 % юнок характеризуються схильністю до агресивної віктимної поведінки. До даної групи відносяться обстежувані, які схильні

потрапляти в неприємні і небезпечні для життя і здоров'я ситуації в результаті виявленої ними агресії в формі нападу чи іншої провокуючої поведінки (образа, наклеп, знущання та ін.). Для них характерне навмисне створення або провокація конфліктної ситуації. Така поведінка може бути реалізацією властивої їм антисоціальної направленості особистості. Спостерігається схильність до антисоціальної поведінки, порушені загальноприйнятих норм та правил, етичних цінностей. Такі люди легко піддаються емоціям, особливо негативного характеру, доміантні, нетерплячі, нестримані. При цьому бали вище норми у вибірці дівчат зафіксовані не були, а це значить, що серед юнок схильність до агресивної віктимної поведінки нижча. 54,85 % хлопців та 19,35 % дівчат притаманна схильність до саморуйнівної поведінки, також 25,8 % представників чоловічої статі і 12,9 % жінок продемонстрували тенденцію схильності до віктимної поведінки даного типу. Це вказує на властиву їм жертвовність, пов'язану з активною поведінкою людини, яка провокує ситуацію насилля своїм проханням або зверненням, схильні до ризику, необдуманих вчинків. Для 12,9 % студенток, які взяли участь в дослідженні є характерною схильність до залежної та безпорадної поведінки. Особи із схильністю до залежної та безпорадної віктимної поведінки не виявлятимуть протистояння у вчиненні насильницького акту, мають занижену самооцінку та установку безпорадності, мають рольову позицію жертви, конформні, легко піддаються навіюванню. Для 19,35 % юнок та 32,25 % юнаків властива віктимна поведінка за некритичним типом. Однак ні хлопці, ні дівчата не реалізують свою віктимну поведінку. За Опитувальником самоствавлення виявлено наступні показники: для 6,45 % хлопців та 6,45 % дівчат властивий високий рівень інтегрального позитивного самоствавлення. Для 74,2 % хлопців і 61,3 % дівчат – середній рівень. Для 19,35 % хлопців і 32,25 % дівчат – низький рівень.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проаналізувавши теоретичні основи досліджуваного питання та провівши емпіричне дослідження гендерних особливостей схильності студентської молоді до віктимної поведінки ми

зробили наступні висновки. Як і у юнаків, так і у дівчат нашої вибірки відсутня реалізована віктимна поведінка. І дівчата і хлопці старшого юнацького віку однаковою мірою схильні до агресивного-віктимного типу потерпілого (активний тип потерпілого). Попри те, вважають, що інші ставляться до них добре. Як і для хлопців, так і для дівчат даної вибірки властивим є досить високий показник самовпевненості. Спонтанна агресивність більш властива чоловічій вибірці нашого дослідження. При цьому роздратованість вища у дівчат. Юнаки більше прагнуть до домінування і більше проявляють реактивну агресію, ніж юнки. Дівчата більш схильні до безпорадної та залежної поведінки (пасивний тип потерпілого). Отож, найбільш характерними рисами їх поведінки є залежність, вони не схильні чинити опір в разі небезпеки з різних причин: у першу чергу, через фізичну слабкість, страх, з побоювання відповідальності за власні протиправні або аморальні дії, а по-друге, через установку на безпорадність. Дівчата в кризових ситуаціях прагнуть отримати співчуття і підтримку оточуючих, знаходяться у рольовій позиції жертви, вони частіше бувають сором'язливими і конформними. Відчувають суб'єктивні труднощі в організації діяльності та мають низьку фрустраційну толерантність. Причинами такої поведінки і стану дівчат цієї групи можуть бути неодноразові потрапляння в ситуації конфлікту, схильність до виправдання чужої агресії. Юнаки значно більше схильні до самопошкодження та саморуйнівної поведінки та до гіперсоці-

альної віктимної поведінки. Також старші юнаки більше схильні до некритичної поведінки. Загальний рівень позитивного інтегрального самоствавлення у хлопців знаходиться на вищому рівні, ніж у дівчат. І дівчата, і хлопці характеризуються достатнім рівнем поваги до себе. У дівчат аутосимпатія знаходиться на вищому рівні. Однак хлопці більш «близькі до себе» та краще розуміють себе, а дівчата більшою мірою «приймають себе». Саморегуляція більшою мірою виражена у представників чоловічої статі. Дівчата і хлопці однаково проявляють самоінтерес до своєї особистості. Самозвинувачення більш виражене у чоловічої частини вибірки. Учасниці дослідження характеризуються вищим рівнем невротичності, ніж учасники. Але стійкість до стресу вища у дівчат, ніж хлопців. Емоційна лабільність проявляється на однаковому рівні і у дівчат, і у хлопців. Також і дівчата і хлопці характеризуються однаковим рівнем депресивності. Юнаки як і дівчата схильні проявляти і фемінні і маскуліні якості на однаковому рівні.

Що до перспектив дослідження, вважається доцільним розробити та апробувати програму попередження схильності осіб юнацького віку до віктимної поведінки з урахуванням їх гендерновікових особливостей. Попередження віктимної поведінки юнаків має бути комплексним. Головними завданнями профілактики віктимності є виявлення та закріплення позитивних якостей особистості, формування вміння самостійно робити вибір, усвідомлення відповідальності, своєчасне розв'язання конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Віктимна поведінка і її види. Класифікація потерпілих від злочинів [Електронний ресурс]. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/3631/11/>.
2. Гарькавець С. О. Психологія підліткової віктимності : [монографія]. Луганськ : вид-во «Ноулідж», 2013. 175 с.
3. Джужа О. М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти). К., 1998.
4. Мусаелян О. М. Гендерно-вікові та організаційно-професійні особливості схильності студентської молоді до віктимної поведінки [Електронний ресурс]. URL: http://pj.kherson.ua/file/2016/psychology_01/ukr/part_2/11.pdf

REFERENCES:

1. Aleksandrov Yu.V., Hel A.P., Semakov H.S. Viktymna povedinka i yiyi vydy. Klasyfikatsiya poterpylykh vid zlochyniv [Eletronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://textbooks.net.ua/content/view/3631/11/>.
2. Harkavets S. O. Psykholohiya pidlitkovoyi viktymnosti: [monographiya] / S. O. Harkavets. – Luhansk: vyd-vo «Houlidzh», 2013. – 175 s.
3. Dzhuzha O.M. Problemy kryminalnoyi viktymolohiyi (kryminolohichni, psykholohichni ta penitentsiarnyi aspekty) / O.M. Dzhuzha. – K., 1998.
4. Musaelian O.M. Henderno-vikovi ta orhanizatsiyno-profesiyni osoblyvosti skhylnosti studentskoyi molodi do viktymnoyi povedinky [Eletronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://pj.kherson.ua/file/2016/psychology_01/ukr/part_2/11.pdf.